

James Hankins (vyd.)
 RENESANČNÍ FILOSOFIE

Přel. M. Pokorný, Praha
 (OIKOYMENH) 2011, 547 str.

Jako sedmý svazek řady „Dějiny filosofie“ publikovalo nakladatelství Oikúmené titul *Renesanční filosofie*, jenž je překladem nedávno vydané práce *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy* (Cambridge 2007). Český čtenář tak dostává do ruky příručku sestavenou z textů šestnácti odborníků pod vedením Jamese Hankinse. Kniha si zaslouží pozornost především ze dvou důvodů: a) je koncipována jako „průvodce“ světem renesančního myšlení, tj. jako publikace, k níž je možné sáhnout v případě potřeby rámcově se poučit o celé oblasti renesanční kultury; b) tematicky je pojata poměrně pestře: od obecně orientovaných kapitol zaměřených na školství a vzdělanost v dané epoše, přes části věnované jednotlivým filosofickým směrům či problémům až po kapitoly všímající si fenoménů, jako je reformace či magie. Vytknout lze publikaci v podstatě také dvojí: a) tematickou selektivnost související s různou hloubkou zpracování jednotlivých kapitol – což je ovšem charakteristický rys takřka každého kolektivního díla; b) snahu představit renesanci jako svébytnou a výjimečnou dobu v evropských

intelektuálních dějinách. Tato snaha je sice do značné míry oprávněná, ovšem s vědomím skutečnosti, že výjimečnost epochy renesance platí v zásadě spíše na poli „dějin idejí“ než na poli „dějin filosofie“. To ostatně konstatuje i sám Hankins (446).¹

Renesance jakožto kulturní fenomén se v dějinách evropského Západu objevuje jako intencionální koncept aktuálně prožívané současnosti opakovaně; připomeňme jen slova básníka Modoina (žil v letech 777–840/3) oslavujícího svou dobu slovy o obrozujícím se Římu (*aurea Roma iterum renovata renascitur orbe*).² Popisovaná tendence vždy souvisí s artikulovaným programem návratu k antické tradici a je provázena zvýšeným úsilím proniknout do textů věku vnímaného jako zásobárna moudrosti, poznání, věrohodných návodů. Vasariho *Životopisy umělců* (1550) můžeme v této souvislosti považovat za dílo do určité míry přelomové, neboť autor-historiograf v něm poprvé usiluje o ucelený výklad italského umění předchozích tří staletí jako organického celku, pro nějž je charakteristické obrození (*la rinascita*).³ V následujících staletích se rozsah významu slova „renesance“ rozšiřuje i na hospodářské, společenské a politické dějiny, s čímž souvisí také tázání se po hybateli těchto komplexnějších změn. Např. v Burckhardtově *Renesanční kultuře v Itálii* (1860) je obroda antiky zřetelně vnímána již jako důsledek a nikoli příčina renesance, jež

¹ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzovaného svazku.

² G. W. Trompf, *The Concept of the Carolingian Renaissance*, in: *Journal of the History of Ideas*, 34, 1973, str. 21.

³ W. K. Ferguson, *The Renaissance in Historical Thought – Five Centuries of Interpretation*, Boston 1948, str. 65

je spojována se svěbytnou mentalitou (*Volksgeist*).⁴

Jako „vzpouru medievistů“ lze označit snahu historiků středověku dokázat, že projevy renesance můžeme vystopovat i v předcházejících staletích, líčených historiky renesance (především italské) zpravidla s minimálním porozuměním. Světlo světa tak spatřily práce hledající renesanční inspirace v odkazu Františka z Assisi,⁵ pojednání poukazující na renesanci ve 12. století⁶ či kolektivní dílo definující celou sérii renesancí předcházejících oné nejvýraznější z konce středověku.⁷ Paralelně s tímto procesem se upřesňuje poznání, že nekriticky chápaný „návrat k antice“ je jako distinktivní postulát renesancí nedostačující,⁸ stejně jako povědomí o způsobech zacházení s antickou látkou v dílech středověkých autorů.⁹ Vhodné metodologické východisko pro řešení předestřených

problémů souvisejících s podstatou renesance může představovat koncept humanismu jakožto specifické vzdělanosti, resp. sledování jeho proměn. Přestože středověká staletí disponují svými humanisty (a tedy i humanismy),¹⁰ je humanismus renesanční Itálie přeci jen odlišný, usiluje především ve větší míře o pochopení díla jako artefaktu sepsaného v konkrétním prostředí konkrétním jedincem. Humanisté renesanční Itálie položili základy moderní filologické kritiky.¹¹

V recenzované publikaci se výklad renesančního humanismu soustředí na terminologické vyjasnění tohoto relativně mladého pojmu z počátku 19. století a zároveň na význam slova „humanista“, jež je doloženo v latině a italštině 15. století. Tímto názvem byli označováni universitní učitelé humanitních oborů opírající se při přednáškách o čtení klasických autorů.

⁴ Tamt., str. 187.

⁵ H. Thode, *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien*, Berlin 1885.

⁶ Ch. H. Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Cambridge (Mass.) 1927; novější publikace k tématu: C. W. Hollister (vyd.), *The Twelfth Century Renaissance*, New York 1969; R. L. Benson – G. Constable (vyd.), *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Oxford 1982; R. N. Swanson, *The Twelfth-Century Renaissance*, Manchester – New York 1999; J. Le Goff, *What Did the Twelfth-Century Renaissance Mean?*, in: P. Lineham – J. L. Nelson (vyd.), *The Medieval World*, London – New York 2003, str. 635–647.

⁷ W. Treadgold (vyd.), *Renaissances before the Renaissance. Cultural Revivals of Late Antiquity and the Middle Ages*, Stanford 1984.

⁸ K fenoménu renesance v českém prostředí viz J. Macek, *Hlavní problémy renesance v Čechách a na Moravě*, in: *Studia Comeniana et Historica*, 19, 1989, str. 8–43.

⁹ Za klasickou je dnes možné považovat Curtiovu práci o topice středověké literatury, viz E. R. Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

¹⁰ R. W. Southern, *Medieval Humanism*, in: B. Tierney (vyd.), *The Middle Ages*, II, New York 1974, str. 201–215.

¹¹ Ch. G. Nauert, Jr., *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, Cambridge 1998, str. 20.

Vedle nich působili v pozdně středověké společnosti profesionálové, jejichž doménou byla precizní práce s jazykem. V pramenech byli označováni jako *vzdělanci*, *básníci* a *řečníci* (*literati*, *poetae* či *oratores*) (49). Humanisty v širším slova smyslu však nebyli pouze lidé pěstující dokonalou elokvenci a stylistickou vytříbenost. Heslo „zpátky k pramenům“ (*ad fontes*) nebylo realizováno jen bádáním nad římskými klasiky, inspirování soudobými humanisty byli rovněž reformátoři usilující o obrodu společenských nešvarů prostřednictvím studia základních textů raného křesťanství. Peter Harisson v recenzované publikaci v této souvislosti připomíná především Erasma Rotterdamského a jeho edici řeckého textu Nového Zákona z roku 1516 (323).

Významnou osobností byl rovněž florentský filosof, lékař a překladatel Marsilio Ficino.¹² Jeho překlady Herma Trismegista a dílo *O trojím životě* (*De triplici vita*) jsou sice bytostně renesanční již svým zaměřením na prastarou moudrost, tematicky se však vztahují k magii, disciplíně těšící se obzvláštní pozornosti soudobých vzdělanců promýšlejících povahy sil působících v přírodě a možnosti jejich využití. Na význam renesančního okultismu nepřímo poukázal Eugenio Garin, když svůj portrét učence v popularizující

knize o světě renesančního člověka pojmenoval „filosof a mág“ (*il filosofo e il mago*).¹³ Kapitola „Jak a proč provozovat magii: filosofické recepty“, jejímž autorem v recenzované publikaci je přední znalec dané problematiky B. P. Copenhaver,¹⁴ se soustředí především na výklad díla tohoto myslitele, přestože syntetizující práce o magii sepsali i jiní renesanční autoři, např. Giovanni Baptista della Porta nebo Heinrich Cornelius Agrippa.¹⁵

Ficino se pokouší teoreticky uchopit podstatu podivuhodných jevů, o kterých referovala písemná tradice, případně je dokazovalo empirické pozorování, nicméně jejich působení nebylo možné vysvětlit na bázi uznávaných fyzikálních zákonů. Škála těchto jevů pokrývala vlastnosti bylin, částí těl živočichů, kovů, drahých kamenů a tajuplných přírodnin označovaných jako *myrobalany*, ale i talismanů opatřených znameními a rituálních formulí. Výsledné efekty při správné aplikaci zmiňovaných látek mohly pozitivně ovlivnit celou řadu aspektů lidského života, zejména zdraví, mohly ale také uškodit. V souhrnu tyto skutečnosti tvořily předmět zkoumání přirozené magie (*magia naturalis*). Ficino svůj výklad zasazuje do kosmologického rámce vzájemných sympatií člověka a světa (téma mikrokosmos – makrokosmos), což mu umožňuje přisoudit

¹² Viz jeho medailon v knize P. O. Kristeller, *Osm filosofů italské renesance*, Praha 2003, str. 47–61.

¹³ E. Garin, *Filosof a mág*, in: týž (vyd.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003, str. 133–159 (pův. vyd. *L'uomo del Rinascimento*, Roma – Bari 1992).

¹⁴ Viz např. B. Copenhaver, *Scholastic Philosophy and Renaissance Magic in the De vita of Marsilio Ficino*, in: *Renaissance Quarterly*, 37, 1984, str. 523–554.

¹⁵ Srv. W. Shumaker, *The Occult Science in the Renaissance*, Berkeley – Los Angeles – London 1972, str. 108–159.

světu vlastní mysl, duši a tělo. Dále pracuje s idejemi, formami, semenými příčinami a figurami. Důležitou úlohu zprostředkovatele nebeských vlivů v hierarchickém kosmu zastávají nebeská tělesa a na ně navázání démoni. Jeho výklad se opírá o platonické a novoplatónské učení, nicméně je veden velmi obezřetně ve snaze vyhnout se případným problémům se strážci křesťanského pravověří, čímž výstavba textu i jeho vyznění do značné míry trpí (186–230).

Charakter studijní příručky je v případě *Renesanční filosofie* posílen přítomností chronologického přehledu a stručných životopisů renesančních filosofů. Kniha obsahuje soupis použitých pramenů i literatury a jmenný rejstřík. Lze si tedy jen přát, aby dobře sloužila českým filosofům, historikům idejí, ale i ve zmíněných oborech neproškoleným zájemcům o renesanci.

David Tomíček